

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**СВІТОГЛЯД –
ФІЛОСОФІЯ –
РЕЛІГІЯ**

Збірник наукових праць

Заснований у 2011 р.

Випуск 13

За заг. редакцією д-ра філос. наук, проф. І. П. Мозгового

СУМИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
2018

ЗМІСТ

Артюх В'ячеслав ІСТОРИЧНИЙ МАТЕРІАЛІЗМ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ КУЛЬТУРІ 20-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ.....	5
Бурнос Евгения, Пилипенко-Фрицак Наталия АССОЦИАТИВНАЯ ПАЛИТРА КОНЦЕПТА "РОДИНА" В СОЗНАНИИ УЗБЕКСКОЙ МОЛОДЕЖИ	14
Васюріна Алла, Клімова Алла СТРІТ-АРТ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИЙ ФЕНОМЕН УРБАНІЗОВАНОГО ПРОСТОРУ	26
Voznyi Andrey IMPLICIT BASIS OF HUMAN CORPOREALITY IN PHYSICAL CULTURE.....	32
Ворона Наталія ДАВНЯ, КУЛЬТУРНО БАГАТА І БЕЗТАЛАННА НАЦІЯ – КУРДИ.....	42
Гавриленко Вікторія "СІДЕ АДАМ ПРЯМО РАЯ": ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ БАРОКОВОГО СВІТОГЛЯДУ.....	51
Гелетюк Микола ОСНОВНІ АСПЕКТИ БАГАТОКОНФЕСІЙНОСТІ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ З ПОЗИЦІЙ БОГОСЛОВ'Я	58
Завгородній Віктор МОВНА ТА КУЛЬТУРНА ДИФУЗІЯ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: ПОЗИТИВ І НЕГАТИВ	66
Казанджисва Марина, Яременко Людмила FUTURES LITERACY: НОВА ЦІННІСТЬ В АКсіОЛОГІЇ І ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....	75
Кисельов Олег ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ РЕЛІГІЇ І КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКОМУ РЕЛІГІЄЗНАВСТВІ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ	82
Книш Інна "КЛІПОВЕ" МИСЛЕННЯ УЧНІВ (СТУДЕНТІВ) ЯК НОР МА І УМОВА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....	89
Козинцева Татьяна ВОЗМОЖНОСТИ СЕТЕВОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	101
Колінько Марина ВПЛИВ КУЛЬТУРНИХ КОНТЕКСТІВ НА МІЖКУЛЬТУРНУ КОМУНІКАЦІЮ.....	108
Корнієнко Олександр ФЕНОМЕН ВІРИ У КОНТЕКСТІ СВІТОГЛЯДНИХ ЗАСАД ЛЮДИНИ	117
Кравець Владимир, Шило Александр ДУХОВНЫЕ ПОИСКИ XVII В. И ИСКУССТВО ПОРТРЕТА	124
Мазуренко Володимир, Логвиненко Юлія ТЕОРІЯ СВІТОБУДОВИ МИКОЛИ РУДЕНКА – АЛЬТЕРНАТИВНИЙ НАПРЯМ НАУКОВИХ ПОШУКІВ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ.....	144
Макогон Анатолій ЕСХАТОЛОГІЯ МАКСИМА СПОВІДНИКА: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКА РОЗВІДКА І СТАН СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	152
Миленкова Римма ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА У ГАЛЕРЕЙНОМУ ПРОСТОРІ.....	161
Мозговий Іван НАРОДНІ СВЯТА ЯК СИНТЕЗ СВІТОГЛЯДІВ	168

В'ячеслав АРТЮХ

ІСТОРИЧНИЙ МАТЕРІАЛІЗМ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ КУЛЬТУРІ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджуються історико-матеріалістичні погляди українських марксистських філософів. Наголошується, що філософська думка в советській Україні у цей історичний період розвивалася в межах єдиної для всього Советського Союзу марксистсько-ленінської філософської парадигми, що активно догматизувалася. Одним з найбільш відомих українських філософів-марксистів був Володимир Юринець. В межах проблематики історичного матеріалізму його цікавили питання природи ідеології, відчуження, опредметнення, товарного фетишизму.

Ключові слова: українська філософська культура, історичний матеріалізм, ідеологія, самовідчуження, фетишизація, уречевлення, Володимир Юринець.

Постановка проблеми. Конструювання історико-філософською наукою образу українського філософського процесу спонукає нас звернути увагу й на таку важливу його ланку як філософська культура 20-х років ХХ століття. Починаючи з 90-х років ХХ ст., вплив антикомуністичного світоглядно-ідеологічного контексту створює якщо й не ситуацію такої собі своєрідної “білої плями”, то спрощеного розуміння догматизованої марксистської філософії як лише “обслуговувача” чергових завдань компартії – напевне. Але марксистська парадигма об’єктивно є головною в українській філософській культурі ХХ століття і тому завдання ідеологічно незаангажованої її інтерпретації залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень цього періоду української філософії варто назвати невелику книгу Миколи Роженка [4], в якій він не лише проаналізував творчість українського советського філософа Володимира Юринця, але й описав трагічні сторінки завершення його життєвого шляху і, ширше, звернув увагу на історію нищення всієї філософської інтелігенції в 30-ті роки. Георгій Вдовиченко [1] у своїй монографії дослідив філософію культури в українській советській філософії 20–30-х років. Ярина Юринець [13] звернула увагу на феномен філософських дискусій в сер. 20-х – на поч. 30-х років. Крім того, ще кілька статей вона присвятила аналізу життєвого і творчого шляху Володимира Юринця. Іван Козій [3] пише про значення марксистської філософської парадигми для української філософії ХХ століття. У дисертаційному дослідженні Наталії Галань [2] здійснена спроба побудови цілісної картини філософського дискурсу в советській Україні 20-х – поч. 30-х років.

Метою статті є спроба реконструкції такої складової українського марксистського філософського дискурсу 20-х років як матеріалістичне розуміння історії. Тема експлікована в основному на прикладі текстів Володимира Юринця.

Виклад основного матеріалу. Елементи марксистської філософії в українській філософській культурі можна спостерігати вже з 70-х років XIX століття. Початки розповсюдження марксистських ідей пов'язані з іменами М. Зібера, С. Подолинського, М. Павлика, Ю. Бачинського, П. Грабовського, Лесі Українки. Потрібно також вказати на моменти марксизму в історіософських розмірковуваннях І. Франка. Після перевороту 1917 на теренах колишньої Російської імперії і остаточного утвердження при владі такої “ідеологічної” партії як більшовицька (комуністична) розпочинається процес канонізації офіційно прийнятої версії марксистської філософії. Філософія стає важливою складовою марксистсько-ленінської ідеології. Як би там не було, а в цей час українська філософська думка в советській Україні розвивається у складі єдино можливої для Советського Союзу марксистсько-ленінської філософії і якісь інші філософські школи, крім марксистської, були відсутні. Специфікою функціонування останньої є її злитість з політичною владою. Фактично один з варіантів марксистської філософії у її більшовицькому прочитанні постає ідеологією, що конструює та легітимізує грандіозну спробу побудови якісно нового типу суспільства – комуністичного. Хоча в 20-ті роки мабуть ще можна говорити про творчий характер марксистських ідей¹. Взагалі, 20-ті роки були тим періодом, коли більшовицький варіант марксистської філософії лише починає утверджуватися, сталінський інтерпретативний канон, який остаточно перетворив цю філософію в ідеологічну закріплену догму ще не склався і тому розмаїття інтерпретацій було можливе. Головне тут, що філософська думка в цей період функціонувала як не вироблення нових, а лише як інтерпретація вже наявних ідей. І саме на рівні інтерпретацій можна говорити про елементи творчості в більшовицькому варіанті марксистської філософії. Остаточо ж закріпив вироблення “єдино правильної лінії” в трактуванні філософії вихід у 1938 році книги “Короткий курс ВКП (б)” з її четвертим розділом “Про діалектичний та історичний матеріалізм” авторства Йосипа Сталіна. Саме догми цього розділу стали матрицею філософування для всіх філософів Советського Союзу на найближчі десятиліття.

Матеріалістичне розуміння історії або історичний матеріалізм² є головною складовою (поряд із діалектичним матеріалізмом) марксистської філософії. Поштовх марксистським філософам щодо подальших розробок в цій царині філософії був заданий публікацією навчального посібника одного з лідерів більшовицької партії Миколи Бухаріна (1888–1938) “Теорія історичного матеріалізму” (перше видання – 1921 р.), де він рішуче відмовляє історичному

¹ Ще в 1930 році Володимир Юринець міг написати, що “філософія марксизму – це не якась штивна, змертвіла система, а активний процес, власне філософування, коли під цим словом не розуміти, зневажливо, пустої балачки, якій не відповідає ніяке напруження думки” [8, с. 113].

² Сам термін “історичний матеріалізм” на означення матеріалістичного розуміння історії був введений Ф. Енгельсом в передмові до англійського видання його роботи “Розвиток соціалізму від утопії до науки” (1892).

матеріалізму у статусі філософії і навіть стверджує, що це рівень науки соціології³. Така позиція цілком узгоджується з поглядами “ранніх” К. Маркса й Ф. Енгельса, для яких філософія – це той елемент надбудови, що поряд з теологією, естетикою та моральністю постає виявом духовного виробництва експлуататорських класів, а отже вона може претендувати лише на статус ідеології, зрозумілої як “хибна”, перекручена свідомість. В процесі переходу до соціалізму вона, як спекулятивний тип пізнання долається позитивним науковим знанням. Серед українських філософів 20-х – поч. 30-х років, які працювали в галузі історичного матеріалізму можна назвати Володимира Берковича, Петра Демчука (1900–1937), Семена Семковського (Бронштейна) (1882–1937), Тодося Степового (Діденка), Елі Штейнберга (1906–1937), Якова Блудова (1897–1984), але особливу увагу потрібно звернути на постать академіка ВУАН Володимира Юринця (1891–1937). Майже всі вони були репресовані в ході сталінської політики “великого терору” 1937 року.

Квінтесенція матеріалістично розуміння історії зафіксована в марксовій тезі, що зустрічається в передмові “До критики політичної економії” (1859): буття визначає свідомість, а не навпаки, як то було в ідеалістичних варіантах філософії або як зазначає український советський філософ Тодось Степовий: “Марксова теорія історичного матеріалізму підкреслює, що перевороти у свідомості відбуваються після того, як відбувається переворот у бутті, або, як висловився образно Гегель, – сова Мінерви вилітає лише вночі, тобто свідомість запізнюється в своїй зміні відносно зміни суспільного буття” [5, с. 150].

Єдність суспільного буття та суспільної свідомості складає суспільну формацію. Процес людського життя в історичному матеріалізмі постає як закономірний рух (еволюція) в часі суспільно-економічних формацій, зумовлений постійним зростанням продуктивних сил суспільства, з якими, у свою чергу,

³ Взагалі, у першій половині 20-х років у Советській Росії виходило досить багато узагальнюючих праць та навчальних посібників з історичного матеріалізму. Варто назвати хоча б деякі з них. Соціал-демократ, що в молоді роки був близький до “махізму”, Павло Юшкевич, в Одесі в 1921 році перевидає свою працю 1907 року “Про матеріалістичне розуміння історії”. У 1922 році у журналі “Красная новь” починає друкуватися “Курс лекцій з історичного матеріалізму” соратниці ще засновника російської соціал-демократії Г. Плеханова Любові Аксельрод (Ортодокс). Відомий історик-сходознавець Олександр Тюменев перевидав у тому ж 1922 році свою працю 1907 року “Теорія історичного матеріалізму”. У тому ж 1922 році філософ Володимир Сараб’янов публікує популярні нариси “Історичний матеріалізм”. Соціолог і теоретик права Ісаак Разумовський у 1924 році видав свій “Курс теорії історичного матеріалізму”. Важливим для розгортання подальших дискусій на “філософському фронті” був вихід російською мовою книги відомого нідерландського марксиста Германа Гортера “Історичний матеріалізм” (1919). В Україні в руслі цієї тенденції виходить праця колишнього російського меншовика Бориса Горева (Гольдмана) “Нариси історичного матеріалізму” (Харків, 1925). Продовжує в Україні свою творчу діяльність працями “Курс лекцій з історичного матеріалізму” (1923) та “Конспект лекцій з історичного матеріалізму” (1924) і Семен Семковського (Бронштейн). Він ще в 1908 році упорядкував і опублікував російською мовою збірник текстів відомих європейських соціалістично-теоретиків: “Історичний матеріалізм: дискусії, роздуми, філософські проблеми”.

корелюють економічні виробничі відносини. Спосіб виробництва матеріальних благ як сукупність продуктивних сил та виробничих відносин завжди знаходиться в суперечливій єдності з надбудовою, куди поряд із суспільними інститутами входить і суспільна свідомість. Один із філософів-марксистів доби, В. Юринець, критикує спрощене, недіалектичне розуміння відносин між базисом і надбудовою, що було притаманне багатьом “неофітам” від марксистської філософії: “Історичний матеріалізм, – пише він, – учить нас, що всі ідеологічні ствердження мають за свою основу певну систему продукційних (виробничих – В. А.) відносин. Але історичний матеріалізм, як філософія чину, в несправних руках може перемінитися на джерело нових фетишизацій. Виходячи з того, що ідеологічні явища являються тільки надбудованими, можна легко попливти річищем специфічного епіфеноменалізму, розглядаючи їх як щось додаткове, незначне. Відси недалекокий крок до історичного автоматизму, до “економічного матеріалізму”, небезпеку якого вже передбачав Плеханов. Все – економіка, ось яка філософія такого роду історичного матеріалізму” [8, с. 109–110].

Отже, треба адекватно сприймати всю діалектичну складність відносин між базисом і надбудовою (включаючи сюди й ідеологію як вид суспільної свідомості). В реальному історичному бутті хоча матеріальне виробництво і є первинним по відношенню до явищ суспільної свідомості або як ще можна сказати, що явища надбудови залежні від економічного базису, але, у свою чергу, вони можуть бути самостійними і навіть мати зворотній вплив на нього. Тобто, фактично В. Юринець закликає глибше вивчати автентичний марксизм, приміром погляди того ж Ф. Енгельса, який у листі до Йозефа Блоха (1890) пояснював, що той, хто твердить, що “...економічний момент є нібито єдино визначальним моментом, то він перетворює це твердження в беззмістовну, абстрактну, безглузду фразу”. Цю тезу Ф. Енгельса В. Юринець в іншому місці пояснює так: “Історичний матеріалізм не говорить, що база визначає однозначно надбудову. База вказує тільки межі, серед яких можливі тисячі варіацій і індивідуальних відтінків, залежно від попереднього ідеологічного матеріалу і більшої або меншої чіткості зміни в продукційних відносинах” [8, с. 114]. Тут він констатує складність феномену надбудови і на рівні її зв’язків із базисом (“базою”), і на рівні структури самої надбудови, і на рівні функцій її елементів.

У зв’язку з публікацією російського перекладу першого (1924 р.) і другого (1921 р.) розділів “ранньої” роботи Маркса й Енгельса “Німецька ідеологія” (1846), в якій вперше чітко були сформульовані основні риси матеріалістичного розуміння історії, а потім і її “повного” виходу в 1932 році перед українськими філософами-марксистами постала проблема актуалізації змістового наповнення таких категорій історичного матеріалізму як “ідеологія”, “самовідчуження”, “опредметнення”, “товарний фетишизм”. Між іншим, саме після знайомства з цією працею Т. Степовий, приміром, уже твердить, що починаються формуватися основи матеріалістичного розуміння історії вже у статтях К. Маркса до “Рейнської газети” (1843), підготовчих матеріалах до першої спільної праці

К. Маркса і Ф. Енгельса “Святої родина...” та самій “Святій родині...” (1844), а не в самій “Німецькій ідеології” [5, с. 143].

Серед складових надбудови важливе місце в українських філософів-марксистів займає аналіз феномену ідеології. Ідеологія, по-перше, на духовному рівні відображає інтереси панівних прошарків суспільства, по-друге, вона має ілюзорний характер (“хибна свідомість”) тому, що впирається врешті-решт у відчужений характер праці при капіталізмі. У лєнінському тлумаченні, коли він говорить про “наукову ідеологію”, “ідеологія” розповсюджується на колективну свідомість експлуатованого робітничого класу. І, далі, як ідеологія робітничого класу вона позбавляється ілюзорного характеру. Саме такі протилежні тлумачення змістовного наповнення “ідеології” (“хибна”, ілюзорна свідомість / “наукова” ідеологія) створює ту ситуацію смислової напруги, яку філософи цієї доби намагаються долати через застосування категорії діалектичної суперечності. В. Юринєць у статті “Німецька ідеологія” Маркса й Енгельса у зв’язку з деякими питаннями діалектичного й історичного матеріалізму” (1927), щоб довести, що ідеологія є не лише “ілюзорна свідомість” вдається до інтерпретації відповідних фрагментів з “Німецької ідеології”. Він доходить висновку, що Маркс і Енгельс вказали, по-перше, на передумову виникнення моменту ілюзорності в ідеологіях, а це поділ праці на фізичну та духовну [9, с. 38]. Розподіл праці приводить до того, що тепер уже філософи-ідеологи можуть уявляти, ніби думка має таку ж саму реальність як і матеріальна дійсність. Саме усамостійнення сфери духовності приводить до непомічання її залежності від сфери матеріального виробництва, абсолютизації царини “чистої думки” і, як наслідок, перекрученого бачення соціального буття. По-друге, вони вказали на джерела ілюзій. Ними постають високий рівень суперечності між продуктивними силами та виробничими відносинами. Тоді представники панівних класів втрачають “всяку історичну орієнтацію” [9, с. 40] і сама соціальна реальність в їхній свідомості набуває ілюзорних рис. Ще одним джерелом ілюзій постає слабкий розвиток продуктивних сил [9, с. 40]. Та суспільна свідомість не обов’язково неправильно відображає реальність (“свідомість може, а не мусить стати ілюзорною” [9, с. 39]). Оскільки свідомість є не чим іншим як усвідомленням наявної практики і цей момент адекватного, “невивихненого” зв’язку між свідомістю і праксисом Маркс і Енгельс, на думку В. Юринця, закріплюють за історично прогресивним класом – робітничим, то можна говорити й про “пролетарську ідеологію”, “більшовицьку ідеологію” чи “наукову ідеологію”. Як бачимо, В. Юринєць у марксовому розумінні ідеології особливу увагу акцентує на парі опозиційних категорій “істина-хиба”, хоча в “Німецькій ідеології” зустрічається й інший вимір смислового наповнення “ідеології”. Мова йде про те, що “ілюзія” не тотожна “хибі”, а ілюзорний характер ідеології породжується самою реальністю й існує у її складі, а не привноситься кимось ззовні, тобто не з життєвого досвіду. Це, швидше, *самоілюзія* реальності, породжена, з одного боку, частковим і обмеженим характером людської практики, далі – центрування людиною свого партикулярного способу існування, винесення його поза межі своєї част-

ковості. У непомічанні людиною частковості й історичності її власного буття і розуміння його як загального – суть ідеологічного самообману (ілюзії).

Як би там не було, але рівень ідеологічної надбудови саме через зв'язок з економічним базисом позбавляється самостійного значення і саме на рівні цієї “останньої інстанції” (Енгельс) можна стверджувати, що “тільки з дійсного процесу життя ми можемо зрозуміти й вивести, з'ясувати розвиток ідеологічних відсвітів і відзвуків цього життя” (тут В. Юринець схвально цитує Маркса) [12, с. 205].

Ідеологія як система раціоналізованих уявлень про суспільство, що ще й виправдовує та легітимізує конкретний соціальний порядок має двосторонні “відносини” з економічним базисом: крім того, що ідеологічні феномени можуть мати самостійне значення вона ще мати й зворотній вплив на економіку. Тому розуміння надбудови та ідеології як її складової лише як одновекторного відображення економіки у духовні форми, як своєрідної “фотографії” економічного базису В. Юринець характеризує, критикуючи історіософію Д. Донцова, як “сплутування детермінізму з фаталізмом” [10, с. 208].

В. Юринець, у цьому зв'язку, розмірковує про значення категорії “випадковість”, позбавляючи “детермінованість” характеристик жорсткості. До фаталістичного розуміння історії якраз і веде однозначна зумовленість надбудови базисом, коли, приміром, елементи ідеології розуміються як пряме відображення економічних процесів.

Спрощеному розумінню марксистської філософії є своє пояснення. У 20-х – на поч. 30-х років у філософському житті проявляє себе “механіцистська” тенденція, проти якої в активно іступав В. Юринець, що стояв на чолі марксистської філософської групи “діалектиків”. Якщо можна говорити про якусь соціальну базу і “механіцистів”, і “діалектиків”, то потрібно сказати, що “мобілізація” на “філософський фронт” у 20-х роках слабо підготовлених у марксистській теорії представників “простого народу” різко понижує планку філософування. Тексти, що претендують на статус філософських, характеризуються тривіалізацією змісту, банальною риторикою та відвертою софістикою. Але курс на сталінську догматизацію марксистської філософії наприкінці 20-х – у 30-х роках потребував саме такого рівня забезпечення кадрами. Та в 30-х роках репресивна машина не пожаліла нікого: були розгромлені й “механіцисти”, й стара гвардія “діалектиків” і до керівництва советської філософією прийшла група молодих “діалектиків” на чолі з Марком Мітіним (Гершковичем).

Іншим поняттям, зміст якого активно тлумачиться українськими марксистськими філософами є поняття відчуження (самовідчуження). За К. Марксом в експлуататорських суспільствах і продукти людської праці, й сам процес праці та й “сутнісні сили” людини стають чужими цій людині і починають панувати над нею. Відчуження всіх цих елементів постає як самовідчуження людини. Самовідчуження В. Юринець визначає як “рух людських самовідношень”, що уявляється “як рух речей” [6, с. 262].

Людина, існуючи по-людськи, не може не працювати, результатом такої праці постає створення предметів, як результатів людської дії. Предмет – це опредметнена праця. А опредметнення – це процес втілення в предметові людських знань, умінь і навиків. Предмет тоді – це продовження самої людини, це “людський” предмет. І лише на тих етапах людської історії, де існує приватна власність на засоби виробництва і, як наслідок, експлуатація людини людиною опредметнення для експлуатованих прошарків суспільства виступає як втрата вироблених ними ж предметів. Вироблений предмет постає як чужий їм і зв’язки людини з таким відчуженим предметом в умовах приватновласницьких суспільних відносин – це панування світу предметів над людиною. Приватновласницькі міжлюдські відносини породжують розуміння опредметнення лише як реалізацію людиною своєї “власницької корисливості”. Не лише предмети, ставши чужими, починають панувати над людиною, перетворюючи її в засіб, а себе в мету, а через привласнені, але насправді чужі предмети встановлюється й ситуація такого виду міжлюдських відносин як експлуатація, тобто панування людини над людиною. При капіталізмі не лише предмет, а й сам процес його створення – праця, відчужується від творця предметів. Тобто, сам процес праці як дія, що виходить із самої людини постає як щось зовнішнє по відношенню до робітника, вона викликає почуття незадоволення і сприймається як примус. Навпаки, людина почуває себе вільною лише тоді, коли вона не працює. Тому рух до комунізму у В. Юринця – це подолання ситуації самовідчуження. У статті “Філософська генеза Маркса” він пише: “Концепція самовідчуження... об’єднується у Маркса з комунізмом, як з практичним рухом, що має за мету знищення світу, ворожого для робітника, і створення світу, в якому його праця буде вільним виявом його ініціативи, здатності, таланту; знищення самовідчуження – це знищення праці як примусу” [11, с. 100].

Тут же він пояснює, в якому напрямку “молодий” Маркс змінив розуміння категорії “самовідчуження” в порівнянні зі своїми вчителями – Гегелем і Фоєрбахом та пов’язане з ним поняття “практичного руху”: “Самовідчуження Гегеля полягало в опредметненні суб’єктивних змістів і ставленні себе в залежність від цих змістів, в чому й полягає пізнавчий процес. Самовідчуження у Фоєрбаха йшло по гегелівській лінії, але притиск він ставив на факті відривання людських змістів від людини і творення фантастичних дійсностей” [11, с. 99].

Рух до комунізму можливий не через зміну своєї внутрішньої суб’єктивної дійсності, а через практичну дію (революцію) щодо зовнішньої по відношенню до людини соціально-політичної реальності.

Опредметнення на етапі приватновласницьких капіталістичних відносин не лише породжує ситуацію відчуження, а ще й конкретизується як уречевлення (“орічевлення” – у В. Юринця), тобто коли відносини між людьми постають у вигляді відносин між предметами. Ну, а одним із виявів уречевлення постає феномен фетишизації предметів: світ, вироблених людиною предметів, поперше, уявляється “живим”, по-друге, перед ними схиляються і їм поклоняються як якимось кумирам, так ніби вони володіють “силою”. Міжлюдські відно-

сини опредметнюються, а предмети оживають – така ситуація постає як результат самовідчуження людини в умовах капіталістичної дійсності. В. Юринець говорить не лише про схиляння перед предметами чи уречевленням міжлюдських відносин, але про “фетишизацію всіх культурних процесів” [8, с. 109] на сучасному етапі розвитку буржуазного типу суспільства.

На різних етапах розвитку капіталізму фетишизація, на думку В. Юринця, виконувала різні функції. “Фетишизація певних природних і суспільних законів була на світанку розвитку буржуазного суспільства стимулом цього розвитку. Переконавання, що новий лад не є витвором людей, а виникає із якихось глибших позалюдських сил, що він не є конвенціональний, а природній закон, окрилювала розмах нової кляси, була однією з форм плодотворних самоілюзій. “Невблаганні закони” капіталізму, які розглядали як закони природи, створювали обстанову бойового оптимізму, історичного радісного піднесення, притаманного першій половині 19-го сторіччя. Але хід часу, коли стеля капіталізму почала вищірюватися небезпечними щілинами, – справа змінилася до ґрунту. Орічевлення стало виправданням злого сумління буржуазії. Біологічні, расові теорії суспільства були вже не формами ідеологічного наступу (як би це виглядало на перший погляд), а оборони перед атакою марксизму” [8, с. 109].

Та “орічевлення” (фетишизація) притаманна не лише капіталістичному суспільству, вона можлива і в “системі пролетарської культури” доби соціалізму. На думку В. Юринця гіпертрофована увага до економічної складової суспільного життя в конкретних умовах будівництва соціалізму в советській Україні може стати “джерелом нових фетишизацій” [8, с. 109]. Приміром, на рівні художньої творчості, коли молоді українські поети, захопившись зображенням величі економічного зростання, “могутнього ритму праці Херсону, Одеси, Маріуполя” забули про людину – це також “фетишизм – хвороба орічевлення суспільних взаємин, спадщина буржуазної психіки” [7, с. 56]. Фетишизація – це ті “родимки”, що їх залишив капіталізм і в нижчій стадії комунізму – соціалізмі.

Висновки. Що може означати у творах В. Юринця акцентування уваги на позаекономічних факторах розвитку людської історії, на активному, перетворюючому характері впливу елементів надбудови на “базу”, на феноменах фетишизації на стадії соціалізму? Вірогідною версією відповіді може бути думка про його спроби, незважаючи на ідеологічний тиск, залишитися таки філософом навіть у межах марксистської парадигми. Тому він змушений був протистояти тим тенденціям в марксистській філософії, що її вульгаризували.

В цілому ж, коли ми говоримо про погляди українських марксистських філософів 20-х років на історичний процес, то тут мова не йде про якусь їхню власну філософію історії, а лише про оригінальний ракурс сприйняття історичного матеріалізму як наслідку застосування інтерпретаційних процедур (і, зрозуміло, що ця теза стосується дуже небагатьох із тих, хто в добу “розстріляного відродження” міг бути названий “філософом”).

Література

1. Вдовиченко Г. Культурфілософська спадщина філософів УСРР епохи “Розстріляного Відродження” / Георгій Вдовиченко. – К. : Вид.-поліграф. центр “Київ. ун-т”, 2015. – 511 с.

2. Галань Н. В. Філософсько-критичний дискурс у теоретичній спадщині українських радянських філософів 1920-х – початку 1930-х років : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / Н. В. Галань. – К., 2015. – 19 с.
3. Козій І. Вплив марксистської парадигми на формування української філософії першої половини ХХ століття / Іван Козій // Гілея. – 2016. – Вип. 106. – С. 227–230.
4. Роженко М. Трагедія академіка Юринця: (Штрихи до історії української філософії радянської доби) / М. Роженко. – К. : Укр. центр дух. к-ри, 1996. – 189 с.
5. Степовий Т. Відношення свідомості до буття в матеріялістичному розумінні історії / Тодось Степовий // До п'ятидесятиріччя смерті Карла Маркса. Філософ. зб. – Харків : Пролетар, 1933. – С. 133–154.
6. Юринець В. М. Хвильовий як прозаїк / В. Юринець // Червоний шлях. – 1927. – № 1. – С. 253–268.
7. Юринець В. Павло Тичина. Спроба критичної аналізи / Володимир Юринець. – Харків : Книгоспілка, 1928. – 115 с.
8. Юринець В. До проблеми соціалістичної культури (Вступ до книги “Микола Бажан”) / Володимир Юринець // Червоний шлях. – 1930. – № 2. – С. 106–118.
9. Юринець В. “Німецька ідеологія” Маркса й Енгельса у зв'язку з деякими питаннями діялєктичного й історичного матеріялізму / Володимир Юринець // Філософсько-соціологічні нариси. – Харків : ДВУ, 1930. – С. 5–43.
10. Юринець В. Новий ідеологічний маніфест українського фашизму / Володимир Юринець // Філософсько-соціологічні нариси. – Харків : ДВУ, 1930. – С. 205–233.
11. Юринець В. Філософська генеза Маркса / Володимир Юринець // До п'ятидесятиріччя смерті Карла Маркса. Філософ. зб. – Харків : Пролетар, 1933. – С. 19–110.
12. Юринець В. Значення “Німецької ідеології” Маркса-Енгельса для філософської генези марксизму / Володимир Юринець // До п'ятидесятиріччя смерті Карла Маркса. Філософ. зб. – Харків : Пролетар, 1933. – С. 204–222.
13. Юринець Я. Біля витоків “радянської філософії” в Україні (20–30-ті рр.) / Я. Юринець // Наук. зап. НаУКМА. – Т. 63 : Філософія і релігієзнавство. – К. : КМА, 2007. – С. 74–78.

Отримано 10.05.2018

Summary

Artyukh Vyacheslav. The Historical Materialism in the Ukrainian Philosophical Culture of the 1920s.

The article focuses on the historical-materialist views of Ukrainian Marxist philosophers. The 1970s Marxist ideas spring in Ukraine is observed there. It is argued that in the 1920s, when the Stalinist totalitarianism had not yet reigned in the Soviet Union, it was possible to some extent to the creative interpretations of the basic provisions of the materialist conception of history. It is noted that the actualization of attention to the problems of historical materialism was made possible by the publication of the work by Nicholai Bukharin “The Theory of Historical Materialism”. Philosophical thought in Soviet Ukraine in that historical period developed within the framework of a single Marxist-Leninist philosophical paradigm, uniform for the entire Soviet Union, which was actively dogmatized. One of the most well-known Ukrainian Marxist philosophers was Volodymyr Yurinets. Within the limits of the problems of historical materialism, he was interested in the question of the nature of ideology, alienation, objectification, commodity fetishism. It is noted that the prerequisite for the emergence of ideology is the division of labor and the envy of the sphere of spiritual life. The phenomenon of ideology is interpreted by V. Yurinets in an ambivalent way: both as a false consciousness, and as an adequate reflection of the consciousness of the sphere of practice. It is emphasized that under capitalism, a person feels free only when he does not work.

Keywords: *Ukrainian philosophical culture, historical materialism, ideology, self-empowerment, fetishization, consecration, Volodymyr Yurinets.*